

ETO: 801.14 = 945.11

CONFERENCE PAPER

HELYESÍRÁSI SZABÁLYZATUNK KORSZERŰSÍTÉSE

FÁBIÁN PÁL

ELTE, Bölcsészettudományi Kar, Budapest

Közlésre elfogadva: 1986. január 24.

Az 1986. januári Szarvas Gábor-napok tudományos ülésének egyetlen témája volt: helyesírásunk. Okkal! Egyrészt ez a tárgykör még nem szerepelt fontosságához illően a korábbi nyelvművelő találkozók programjában, másrészt 1985 tavaszán forgalomba került A magyar helyesírás szabályainak új, 11. kiadása, s ez különösen időszerűvé tette az írásgyakorlat kérdéseivel való foglalkozást.

Azok a közlemények, amelyek a Híd 1985. évi folyamában már megjelentek (Ágoston Mihály: Magyar Szó-glosszák 3. és 4. sz.; Papp György: A megújított folytonosság 9. sz.; Ágoston Mihály: Az írásmód az írásbeli közlésnek fölttele és elemi része 9., 10. és 11. sz.) a jelen ülésszakot jól előkészítették. Nemcsak felvetették a jugoszláviai magyar írásgyakorlat főbb problémáit és tipikus hibáit, hanem elvileg is behatóan foglalkoztak helyesírásunk kérdéseivel, ismertették az új szabályzat törekvéseit, a régihez képest bevezetett módosításokat, sőt kritikai megjegyzéseket is tettek a 11. kiadás néhány szabályára, illetőleg egyes szóalakok írásmódjára nézve.

Mindez fölment attól, hogy aprólékosan sorra vegyem azt a tőmördek kérdést, amelyet a szabályzat kidolgozása során a Helyesírási Bizottság megvitatott. Inkább csak arra törekszem (többre ez alkalommal nincs is mód), hogy a lényeges kérdésekre összpontosítva foglaljam össze, és a szabályzatszerkesztő testület szemszögéből mutassam be a 11. kiadást. Viszonylag nagy teret szentelek a bizottsági munkálatok ismertetésének: ezekről a nem érdektelen tudománytörténeti mozzanatokról a Híd-beli közleményekben kevés szó esett.

A 11. kiadás megjelentetésének szükségessége

Amikor egy helyesírási szabályzat megjelenik, híven tükröződik benne a kiadás idejének nyelvállapota, összhangban van a nyelvtudomány általánosan elfogadott nézeteivel, és megfelel a társadalmi igényeknek is. Idő haladtával azonban változik a nyelv, fejlődik a nyelvtudomány, és módosulnak a társadal-

mi elvárások is a szabályzattal szemben; tehát egyre nagyobb feszültség támad a korábbi állapotot őrző helyesírási szabályzat és az új helyzet között, amelyben használják. Ez történt helyesírási szabályzatunknak 1954-ben kibocsátott 10. kiadásával is. Néhány példa elég ennek bizonyítására.

a) Nyelvünk, különösen a szókincs, napjainkban érthető gyorsasággal, egyetlen nemzedék életében is jól érzékelhetően változik, fogy és bővül egyszerismind. Ennek következtében az a példaanyag, amely az 1954-es szabályokban, illetőleg a szabályzathoz csatlakozó szótárban van, több okból nem felelt már meg nfai igényeinknek. A példaanyagban egyrészt sok volt az időszerűségét veszített szó; ezek helyett hasznosabbak kellettek. Másrészt több szókategóriának nyelvünkbeli helyzete az elmúlt negyedszázad alatt jelentősen megváltozott, s ennek tükröződnie kellett a szabályzatban is. Jogos igényként merült föl például, hogy a köznyelvi szóállományon túli a szakszócsoportok is jelentőségüknek megfelelően szerepeljenek a szabályzatban és szótárában. Az idegen szavak írását is modern példákkal kellett szemléltetni; stb.

b) A nyelvtudomány haladása, a nyelvről és a helyesírásról való felfogsunk módosulása is lényeges oka volt annak, hogy az MTA elhatározta helyesírási szabályainak újabb áttekintését.

Az 1954 óta létrejött jelentős helyesírási szakirodalom például teljesen egyötötűen úgy vélekedett, hogy az egyszerűsítés is a helyesírási alapelvek közé tartozik; az egyszerűsítő írmódnak tehát ismét alapelveként kellett megjelennie a szabályzatban. Egy másik példa! Bár az úgynevezett jelentéssűrítő összetételek (*vámvizsgálat, szénapadlás, teakonyha, csigalépcső* stb.) régóta és egyre növekvő számban élnek nyelvünkben, nyelvtudományunk csak az 1954-es szabályzat megjelenése után tisztázta mibenlétüket, és alkotta meg kategóriájukat. A 10. kiadásban ezért nem szerepel rájuk vonatkozó külön szabály: a minőségjelzős összetételek között említetnek egyes típusaik. Most nyelvi minőségüknek megfelelően foglalkozik velük a szabályzat.

c) A társadalmi igények változása leginkább abban mutatkozik meg, hogy bizonyos nyelvi-helyesírási kategóriák szabályozottsági mértéke tekintetében a közönség elégedetlenségének, hiányérzetének ad kifejezést. Ilyenkor a jogos panaszokat orvosolni kell! Így került sor a 11. kiadásban a földrajzi neveknek és az intézményneveknek a korábbinál jóval részletesebb tárgyalására; illetőleg arra, hogy a szabályzat (elsőként szabályzataink történetében) foglalkozzék a márkanevekkel, a csillagnevekkel, továbbá a kitüntetések és a díjak nevével. A szókapcsolatok és az összetételek írásának nem szerencsés rendszerezési módja miatt kellett a különírás-egybeírás egész fejezetét átrendezni. A szabályzat terjedelmét és jellegét (erről később még szó lesz) szintén a közönség igényeinek megfelelően kellett meghatározni.

A szabályzat kidolgozásának menete

A helyesírási Bizottság, amelynek kötelessége, hogy helyesírási közállapotainkat figyelemmel kísérje, 1973-ban határozta el helyesírásunk időszerű kérdéseinek tudományos feldolgozását, azzal a távlati céllal, hogy előkészítse a helyesírási szabályzat 11. kiadását. Ez a munka 1979 tavaszán fejeződött be. A bizottság 21 tanulmányt vitatott meg, sorra véve helyesírásunk minden egyes kérdéskörét, részrendszerét. Némelyikkel többször is foglalkozott. (Ezek a tanulmányok a nyelvészeti folyóiratokban sorra megjelentek!) – Ezek után került sor az I. osztály 1979. évi közgyűlési tudományos ülésére, amelyen vitától követett beszámoló hangzott el az előkészítő munka eredményeiről, tanulságairól és a szabályzat korszerűsítésének lehetőségéről. (Vö. Magyar Tudomány 1979: 638-45). – Az Akadémia elnöksége 1980. október 28-i ülésén hozott határozatot arról, hogy a maga részéről is elérkezettnek látja az időt helyesírási szabályzatunk átdolgozására. (Vö. Magyar Nyelvőr 1982. 1. sz.) Az elnökség a munka elvégzését a Helyesírási Bizottság feladatává tette.

A bizottság – attól a szilárd meggyőződéstől vezérelve, hogy a helyesírási szabályzatnak minél szélesebb körű közmegegyezésen kell nyugodnia – a munkálatokat úgy szervezte meg, hogy a szabályzati fejezetek egymás után elkészülő tervezeteit sokan megismerhessék, és róluk véleményt nyilváníthassanak.

Az első fogalmazvány a már említett tanulmányoknak a figyelembevételével készült el. A helyesírási részrendszereknek ezt az első, már szabályokba foglalt feldolgozását először a bizottság tagjainak egy szűkebb köre vizsgálta meg. a szükséges módosítások után állt elő az a szöveg, amelyet a bizottság a Kossuth Nyomda szedőüzeme dolgozóinak érdeméből 400 példányban sokszorosíttathatott. A hozzászólásra szétküldött javaslatokat megkapták: az Akadémia elnökségének tagjai; több nyomda és könyvkiadó; az egyetemek és a tanárképző főiskolák magyar nyelvészeti tanszékei; a szomszédos szocialista országok egyetemének magyar tanszékei; tanárok, írók, újságírók; valamint természetesen a Helyesírási Bizottság tagjai és az általuk képviselt intézmények. – Itt kell elismeréssel nyugtáznia a krónikásnak a jugoszláviai magyar nyelvűvelőktől kapott különösen nagy segítséget. Ágoston Mihály mindegyik előterjesztéshez részletes kommentárokat fűzött; Sinkovits Ferenc különösen az írásjelekkel foglalkozott behatóan; Molnár Csikós Lászlótól és Papp Györgytől szintén több, jól hasznosítható javaslat érkezett.

A beérkezett véleményeket a bizottság tüzetesen megtárgyalta. Az állásfoglalásainak megfelelően átdolgozott szöveg többszöri belső lektoráláson is átment, sőt még később is sokat csiszolódott.

Hasonló módon készült el a szótár is. – A bizottság mindenekelőtt szógyűjtési felhívással fordult a nyomdákhoz, a kiadókhöz, a szaktudósokhoz és a nagyközönséghez, hogy a szóanyagot felfrissíthesse. – A javaslatok figyelembevételével jött létre az első összeállítás. A bizottság tagjainak és külső szakértőknek hozzászólásai, továbbá a bizottság állásfoglalásai alapján

alakult ki a második változat, amelyet a Kossuth Nyomdában sokszorosítottak, ezt a bizottság társadalmi véleményezésre is szétküldte. – Újabb átdolgozás, sok ellenőrzés és egyeztetés után lehetett végül a szótár munkálatait is befejezni.

A szótár anyagát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem számítóközpontja (társadalmi munkában!) számítógépre vitte "a tergo" programmal. Ezáltal a következetes írásmód ellenőrzése minden vonatkozásban, de elsősorban a szókapcsolatok és összetételek tekintetében lehetővé vált.

A munkálatokat a Nyelvtudományi Bizottság, valamint a Nyelv és Irodalomtudományok Osztálya 1982 tavaszán és 1983 őszén ellenőrizte. – Ezután került sor 1984. április 24-én a szabályzatnak és a róla készült jelentésnek elnökségi megvitatására és elfogadására. (Vö. Magyar Nyelvőr 1984. 4. sz.)

A szabályzat alapja a közmegegyezés

Már a fentebbiekben is történt rá utalás, de külön is hangsúlyozandó: az Akadémia nagy gondot fordított arra, hogy helyesírási szabályzatának új kiadása ne tekintélyelvű kinyilatkoztatás, hanem a lehető legszélesebb körű közakarat kikristályosodása legyen. Ezért szervezte a bizottság a munkálatokat az ismertetett módon, ezért kérte ki a Magyarország határain túl élő magyar nemzeti kisebbségek képviselőinek véleményét is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a magyar helyesírás nemcsak a magyarországi, hanem a világ bármely pontján élő magyar nyelvű írásgyakorlat ügye is.

A demokratikus közmegegyezés fontosságát kiemeli az a körülmény is, hogy a helyesírást állami törvény soha nem védte, ma sem védi. Minden jogszabálynál erősebb alapja azonban helyesírásunk "világegységének" az a felismerés, hogy fejlett társadalom egységes helyesírás nélkül nem létezhet, és hogy helyesírásunkról ugyanúgy kell gondolkodnunk, ahogyan más helyesírások esetében is tesszük: elképzelhetetlen lenne, hogy pl. a francia helyesírás más legyen Európában és más Kanadában, vagy hogy más legyen az angol nyelv leírásának módja Angliában, mint az USA-ban stb.

Az is kitűnhetett az eddigiekből: mind a szabályzat, mind a hozzá csatlakozó szótár kollektív alkotás. Egy akadémiai bizottság dolgozta ki, más akadémiai testületek ellenőrizték, s végül az elnökség hagyta jóvá. Ezért nincsenek a szerzői megnevezve, jöllehet köztudomású, hogy kik foglalkoztak vele. Ez a névtelenség régi hagyományuk az akadémiai szabályzatoknak: a "szerzőtlenség a kivilágulás szerint alakuló köz megegyezés"-nek (1832) mély értelmű szimbóluma.

A szabályzat arculata

Egy helyesírási szabályzatnak és a hozzá csatlakozó szótárnak a terjedelme nem gyakorlati, hanem elvi kérdés. Ez esetben ugyanis arról van szó,

hogy melyik szabályzattípusra van inkább szüksége a társadalomnak: egy rövid, tömör összefoglalásra-e, amely helyesírási rendszerünknek csak a fő vonásait vázolja, vagy egy részletezett, a ritkább esetekre is kitérő, tüzetes útmutatóra? Ezt a kérdést még a szabályok megfogalmazásának és a szótár összeállításának megkezdése előtt kellett eldönteni!

Az akadémiai szabályzatok története azt mutatja, hogy szabályzataink terjedelme kiadásról kiadásra nő, s ez érthető: a társadalom kíván egyre részletesebb eligazítást a helyesírási kérdésekben. Be kellett tehát látni, hogy egy szinte epigrammatikus tömörségű útmutató iskoláztatási, könyvkiadási és sajtóviszonyaink mai állapotában, a szaktudományok mai fejlettségi fokán már kevés lenne. De le kellett mondani a csak bizonyos foglalkozási ágak művelői (nyomdászok, szerkesztők) számára szükséges, a részletkérdésekkel, a ritka típusokkal is törődő szabálygyűjteményről is, s egy ilyen (hasznos, ám általánosan nem használható) kézikönyvnek a megalkotását későbbre kellett halasztani.

A legcélszerűbbnek az látszott, ha a 11. kiadás körülbelül a 10.-nek a részletezettségi fokán marad, s arra törekszik, hogy mindennemű írástevékenységnek az alapja legyen; vagyis hogy tartalmazza a közismereti szintű tudnivalókat, de a helyesírási tekintetben igényesebb írásgyakorlat is támaszkodhasson rá.

Ez az elvi álláspont természetesen nem jelenthette azt, hogy a 11. kiadás ne legyen némiképp bővebb a 10.-nél. Az élet, különösen a nyomdai gyakorlat és a szaktudományok világa, 1954 óta tömérdek olyan kérdést vetett föl, amelyre nem található válasz a 10. kiadásban. Ezek közül a Helyesírási Bizottság gondos mérlegeléssel kiválasztotta a közérdekű eseteket, és beillesztette őket a szabályok rendszerébe. Így például részletezett tanácsot kellett adni a többszörös összetételek írására nézve (vö. 138. pont), a korábbinál jóval részletesebben kellett foglalkozni a személynevekkel, ezeken belül a történelmi családnevekkel (vö. 157. pont), az asszonynevekkel (vö. 159. pont), a személynevek és a köznevek kapcsolatával (vö. 167-170. pont). A 10. kiadásbelinél alaposabban ki vannak dolgozva az elválasztás szabályai is (vö. 223-238. pont). És a példák száma még szaporítható lenne!

Míg a szabályzat részletezettségének mértékét egyesek esetleg túlzottnak fogják tartani (eddig ilyen kritikai megjegyzés még nem jött!), addig a szótár bővítésének valószínűleg mindenki fog örülni: a 10. kiadabeli mintegy 20000 szóval szemben a 11.-ben közel 30000 szó van. Ez a növekedés főként olyan szavaknak a szótárba való felvételéből származik, amelyek a gyors műszaki-tudományos fejlődés, valamint (a már említett eseteken kívül) a szaktudományoknak az általános műveltség anyagába való beépülése következtében váltak közkeletűvé: *adapter, anion, aeroszol, anesztézia, audiovizuális, múhold, számítógép, úrhajó* stb. Sok új szót kellett felvenni gazdasági és társadalmi körülményeink változásai miatt is: *gazdasági munkaközösség, gmk, gyermekgondozási segély, gyes* stb. Az elavult szavak (pl. *acropolán, bakacsin, basaparaszt, birge* stb.) kihagyásával csak részben sikerült a szükséges új szavaknak helyet kapni a szótárban.

Megőrzés és újítás a 11. kiadásban

Tartalomjegyzéke szerint a 11. kiadás igen kevésbé különbözik elődjétől: a helyesírási részrendszerek az immár hagyományos sorrendben követik egymást, a szabálypontok összefüggéseire belső címek utalnak. Ezek is gyakran megegyeznek a 10. kiadásban levőkkel. Az egyes fejezetekben található szabálypontok felépítése és elrendezése tekintetében azonban a két kiadás nem kevésbé különbözik egymástól.

Már a 10. kiadásban is volt néhány fejezet élén olyan pont, amely vázolta a fejezetbeli szabálypontokban érvényesülő általános elveket. A 11. kiadásban mindig megtaláljuk ezeket az összefoglaló szabálypontokat. - Hasonló eljárásra a szabályokon belül is gyakran lehetőség nyílt: a közös lényegyet kiemelő bevezető mondat vagy szakasz után alpontokban következnek a részletek. - A nem szabály értékű hasznos tudniavalók (nyelvhasználati, stilisztikai, technikai stb. megjegyzések) szűkebb tükörrel szedett bekezdések formájában csatlakoznak a szabálypontokhoz. - Bár a szabályzat elvileg és kimondva nem tesz különbséget lényeges és kevésbé fontos között, az ismertetett fölépítés ezt mégis érzékelteti.

Még lényegesebb szerkezeti különbség a két kiadás között az, hogy a fejezetek anyaga általában át van rendezve. Ez többnyire a logikusabb felépítés érdekében történt, és nem lévén lényegbevágó, nem érdemelne külön említést. Mégis szólni kell a különírás-egybeírás fejezetének és az írásjeleket tárgyaló szabálygyűttesnek gyökresen más felépítéséről.

Az alárendelő szókapcsolatok és szóösszetételek külön- és egybeírásának szabályait a 10. kiadás az utótagok szófaja szerint csoportosította, és csak ezen belül volt tekintettel az előtag és az utótag közötti viszonyra. A 11. kiadás ezzel szemben a szókapcsolatok és az összetételek tagjainak nyelvtani viszonyai szerint rendszerezte. Ez a rendszerezés (bár szabályzatainkban alig van előzménye) remélhetőleg le fog válni: leíró nyelvtanaink (köztük az iskolaiak is) így tárgyalják az alárendelő szókapcsolatokat és összetételeket. A jó alkalmazást a szabályzat azzal is igyekszik segíteni, hogy a nagy szabálycsoportokat bevezető elvi pontokban (vö. 105., 122., 129.) elemzési mintákat ad.

Alapvető szemléletváltozás az oka az írásjelek fejezete átrendezésének. Eddigi szabályzataink írásjelenként tárgyalták az írásjel-használati kérdéseket, s a pont, a vessző, a kötőjel stb. különféle szerepkörökben való felhasználását mutatták be. A 11. kiadás e helyett a funkcionális szemlélet elvi alapján álló csoportosítást valósította meg, elsőként szabályzataink történetében. Ez azt jelenti, hogy az írásjel-használati szabályok a szövegépítkezés helyzetei szerint vannak csoportosítva: mely írásjelek használhatók mondatok végén, mondatok között, közbevetés esetén stb. Ezzel az elrendezéssel az írásjel-használati kérdéskört sikerült grammatikai alapokra építeni, s így az írásjelek fejezete összhangba került a többi, szintén nyelvi-nyelvtani háttérű helyesírási részrendszerrel.

A szótár szerkezete is megváltozott: a 11. kiadás is alkalmazza a Helyesírási tanácsadó szótárban kipróbált és ott jól bevált bokrosítás módszerét,

amit a 10. kiadás még nem ismert. Ez az eljárás abban áll, hogy sok címszó mellé olyan összetételek és szókapcsolatok is fel vannak sorakoztatva, amelyekben az illető szó egybe- vagy különírandó elő- vagy utótagként fordul elő. Az ilyen szóbokrok rendkívül instruktívak; ha egy szó nincs is benne a szótárban, a kereső hozzá hasonlókat bizonyára talál vagy az előtag, vagy az utótag bokrában; vagyis a bokrosítás révén a szótár használhatósága megnövekszik.

Nem friss találmány, mégis "újdonság" a 10. kiadáshoz képest a szótárban az, hogy a szavak és a szókapcsolatok mellett – ahol ez célszerűnek mutatkozott – szerepel a rájuk vonatkozó szabálypont(ok) száma. Ez a korábbi akadémiai szabályzatokban is így volt, de a 10. kiadás sajnálatosan nem élt ezzel a szerkesztési eljárással, pedig haszna bővebb fejtegetés nélkül is könnyen belátható.

A 11. kiadás megjelenése előtti időszakban a Helyesírási Bizottság tagjaitól sok újság- és folyóiratcikk jelent meg, és számos előadás, tájékoztató hangozott el arról, hogy milyen lesz a szabályzat. Ilyen alkalmakkor a leggyakrabban azt kérdezték, hogy milyen újításokra, reformokra készül a bizottság. Ez természetes: senkinek sem közömbös – ahogy mondani szokták –, hogy "újra kell-e tanulnia a helyesírást". Nos, a felelet mindig egyértelmű "nem" volt: a 11. kiadás jóval hagyományörzőbb, mint elődei. Azt a néhány változást, amely a 11. kiadással hatályba lép, igen röviden össze lehet foglalni.

Helyesírásunk rendszerét is érintő módosítás csak egy van: a *dz* és a *dzs* betű a sor végén ezentúl nem választható szét, mint eddig (*mad-zag, lopód-zik, brid-zsel* stb.), hanem mindig együtt marad: *mad-zag, lopód-zik, brid-zsel, Ma-dzsar* stb. Ezzel hosszú helyesírástörténeti folyamatban történt előrelépés: a *dz* meg a *dzs* ábécéknek végre ugyanolyan teljes jogú tagjává lett, mint amilyen többi kétjegyű betűnk (vö. *ka-csa, ku-tya*; nem "kac-sa", "kut-ya" stb.). – Figyelmebe véve azonban, hogy a *dz*-t, *dzs*-t mássalhangzó után eddig sem választottuk szét (*lán-dzsa* stb.), ez a reform is csak részleges. Továbbá: mindösszesen csak kb. 100-120 *dz*-s, *dzs*-s szavunk van, tehát gyakorlatilag riktán kényszerülünk az elválasztásukra éppen a *dz*-nél, *dzs*-nél, hiszen többnyire máshol is meg lehet őket szakítani.

Változást hoz a 11. kiadás az ún. szóösszevonások (*OFOTÉRT, KERAVILL, ÁFOR* stb.) írásában; ezeket a jövőben nagy kezdőbetűvel, de kisbetűs szótesztel fogjuk írni: *OfoTért, Keravill, Áfor* stb. – Ezzel a kis módosítással a szabályzat volataképpen inkább csak szentesíti a ma már elterjedt gyakorlatot. – A betűszók: *MÁV, SZOT* stb. írásmódja változatlan marad.

A kalsszikus nyelvekből és a modern idegen nyelvekből számos olyan szó került a magyarba, amely az átadó nyelvben összetétel, ám a mi átlagos nyelvi tudatunk nem annak értékeli. Ilyenkor az egyszerű magyar szavakra érvényes elválasztási szabályok szerint szoktunk eljárni: *demok-rácia, kongresszus, rek-lám, szind-róma* stb. Vannak azonban olyan esetek is, amikor az idegen szóelemek már a magyarban is önálló értelemmel bírnak, kvagy legalább is e felé közelednek. A 11. kiadás az ilyen esetekben (különösen a tudományos művekben) a szó használójára bízta a döntést, hogy sor végére érve, hol választja el a szót: *fotog-ráfia, v. foto-gráfia, mikrosz-kóp, v. mikro-*

szkóp, termosz-tát v. termo-sziát, dep-resszió v. de-presszió, imp-roduktív v. in-produktív stb. (vö. 231. és 237. pont). – A 11. kiadásnak ez az álláspontja (amely a korábbinál rugalmasabb, ám szabálmódosítást nem jelent!) egyrészt nyelvfejlődési mozzanatok elismerése és tükrözése, másrészt az értelmiségi körök általános óhajának kielégítése. Hogy a gyakorlatban miképpen fognak beválni ezek a szabályok, nem látni előre, bár bizonyosra vehető, hogy az egyöntetűsége törekvő nyomdai és kiadói gyakorlatban nyomukban némi zavar fog támadni.

Nem célja azonban ennek a rövid tájékoztató közlemények, hogy a 11. kiadásbeli hasonló jellegű elmozdulásokat a régítől mind előszámolja. A példák mutathatták, hogy a Helyesírási Bizottság tartózkodott minden nagyobb mérvű reformtól, csak ott és annyiban javasolta az Akadémiának helyesírásunk némi korrekcióját, ahol ez szükséges és lehetséges volt.

Reformjavaslatoknak pedig nem kvolt híjával a bizottság, kezdve az *ly* "eltörlésén" (*j*-vel való felváltásán) s végezve az összetett szavak szótagolás szerinti elválasztásán (abla-küveg, virá-güzlet stb.).

A több évig tartó előkészítés szakaszában, majd a véglegesítés ideje alatt azonban a bizottság – a felsőbb akadémiai fórumokkal együtt – arra a következtetésre jutott, hogy nagyobb reformra napjainkban már sem komoly szükség, sem gyakorlati lehetőség nincs, mert "a helyesírás állandósága, a kikristályosodott írásgyakorlat lényegének fenntartása napjainkban sokkal fontosabb társadalmi érdeké vált, mint bármikor ezelőtt" (idézet az Előszóából). A mai magyar írásgyakorlat óriási tömege miatt a nem feltétlenül szükséges reformoktól, főképp a nagyobb méretűektől óvakodni kellett. Lehetetlennek bizonyult egyebek közt különírási-egybeírasi szabályrendszerünk módosítása (ahogy sokan szerették volna: egyszerűsítése). A tüzetesebb vizsgálat fényénél ugyanis bebizonyosodott, hogy még viszonylag kis szabálmódosítások miatt is szavak ezreinek írásmódja változott volna meg, ezért célszerűbb volt a történelmileg kialakult régi rendszert megtartani, mint az írásgyakorlat teljes összezavarodásával járó ötletekkel próbálkozni.

A közönség reformhajlandóságának fokozatos esőkkeneése is jól érzékelhető volt az elmúlt harminc évben. Míg pl. 1954 előtt meglehetősen sokan kívánták az *ly*-nak *j*-vel való felváltását, addig napjainkban ezek már igen erős kisebbségben vannak. Helytelen lett volna olyan reformokat erőltetni, amelyeket a közönség nem is akar.

Ezek a társadalmi háttérű tényezők tehát a hagyományörzés irányában hatottak, s ennek az lett a következménye, hogy helyesírásunk jellege a 11. kiadással bizonyos fokig megváltozott. Míg korábban helyesírásunk legfőbb alapelveként a kiejtést volt szokás emlegetni, addig szabályzatunk most azokhoz az európai írásokhoz (az angolhoz, francia-hoz stb.) közeledett, amelyekre az állandóság a jellemző, s amelyek ennek kedvéért inkább lemondanak a kiejtés tükrözteséről. Az *ly* megtartásán kívül ebben az irányban való haladásunkat mutatja az is, hogy a bizottság (több heves vitában) elvetette a *dz* és *dzs* kiejtés szerinti kettőzésére irányuló javaslatokat, melyek értelmében a *boddza, maddzag, eddz, peddz, meneddzser, bridzds* stb. írásmód lépett volna életbe. Maradt a *bodza, madzag, edz, pedz, menedzser, bridzs*

stb., de a rájuk vonatkozó szabály a kiejtés szerinti írás fejezetéből átkerült a hagyományos írás esetei közé.

Mivel a szabályok tartalma túlnyomórészt nem változott, a szavak és szóalakok írásformája is általában a régi maradt. Abban a jegyzékben, amely az AkH.10 meg az AkH.11 szótári része közötti eltéréseket tartalmazza, kereken 200 címszó van. Ez a 11. kiadásbeli 30000 szóhoz képest igen kis szám. – Vannak köztük olyan esetek, amelyekben ez a kiadás vagylagosságot ismer el a korábbi egyetlen alak helyett: *levő* v. *lévő* (ø), *arrább* v. *arrébb* (<Iarrább), *paralel* v. *parallel* (<Iparalel) stb. Ezek az esetek is annak a bizonyítékai, hogy a szabályzat rugalmasabban ítéli meg a nyelvi jelenségeket, mint elődje tette. – A Helyesírási Bizottsággal egyeztetett és illetékes akadémiai testületektől származó szaktudományi állásfoglalások is szóalak-változásokhoz vezettek. Ezért találjuk az 1954-i *ágasbúza*, *álóé*, *Alpok* v. *Alpések*, *Amazon* v. *Amazonas*, *Bacsányi*, *Báthori*, *Eurázia*, *Irtisz*, *Kisázsia*, *Venus*, *szaharin*, *wolfram* stb. helyett az 1984-i szójegyzékben: *ágas búza*, *alóé*, *Alpok*, *Amazonas*, *Batsányi*, *Báthory*, *Eurázsia*, *Irtis*, *Kis-Ázsia*, *Vénusz*, *szacharin*, *volfrám* stb. írásképeket. – Az összetételek keletkezésének állandó folyamatát bizonyítják a korábban különírt *bekötő út*, *kijelentő lap*, *sikáló kefe*, *szerkesztő bizottság*, *üditő ital*, *hét vége* (=víkend) stb. helyett most egybeírt *bekötőút*, *kijelentőlap*, *sikálókefe*, *szerkesztőbizottság*, *üditőital*, *hétvége* (=víkend) stb. – Ezek az alakok jórészt éltek már az eddigi írásgyakorlatban is, úgyhogy meglepő új formáknak semmiképp sem tekinthetők.

Műrleg

Öszefoglalásképpen talán a következőkben lehetne summázni a 11. kiadás törekvéseinek lényegét és jelentőségét. A hagyományörzés mint tendencia valószínűleg erősödni fog helyesírásunkban, elsősorban spontán társadalmi folyamatként, amelyet a 11. kiadás most regisztrált. De mert rögzítette, egyben hozzá is járult ahhoz, hogy a társadalom a megtartást, az állandóságot szokja meg természetes helyesírási állapotként helyesírásunknak megelőző korszakaival szemben, amelyekben írásunkra a gyakori és elég nagy mértékű változások voltak jellemzők. Ezért nem túlzás talán, ha a 11. kiadást korszakváltó szabályzatnak véljük.

